

MOŽNOSTI ZA ASTRID

SOCIALNA PODPORA INTELKTUALNO OVIRANIM LJUDEM NA PODROČJU BIVANJA IN DELA NA ŠVEDSKEM

Večina ljudi je v svojem življenju kdaj izkusila težave pri učenju, ki so običajno prehodne ali vplivajo samo na nekatere vidike življenja in dela. Za nekatere ljudi so te težave obsežnejše in trajne ter zaradi njih dobijo oznako duševne prizadetosti. Ko se to zgodi, obstaja nevarnost, da bodo njihove sposobnosti in spretnosti podcenjene in da bodo imeli omejen dostop do institucij in storitev v skupnosti, kar vključuje tudi izobraževanje v običajnih šolah, plačano zaposlitev in priložnost, da enakovredno sodelujejo v skupnosti in prispevajo k njej. Ljudje z intelektualno oviro zahtevajo pravico in nujno potrebno podporo, da bi lahko polno sodelovali v družbi in njenih institucijah na področju izobraževanja, namestitve, zaposlitve, javnega transporta, zdravja, rekreacije in prostega časa skupaj z drugimi državljani in ne v posebnih okoljih (Mittler 2003).

SOCIALNA PODPORA LJUDEM Z OVIRAMI NA ŠVEDSKEM

Švedska ima enega najbolj razvitih sistemov socialnega varstva na svetu. Že desetletja je glavni cilj na področju skrbi za odrasle ljudi z intelektualno oviro zagotoviti moč in vpliv v vsakdanjem življenju. Politika je osredotočena na demokracijo in človekove pravice. Ljudje z ovirami morajo imeti možnost uveljavljati državljanske pravice in izpolnjevati obveznosti. Pred sprejetjem nacionalnega akcijskega načrta From Patient to Citizen (2000) je bil poudarek na socialni varnosti, od sprejetja naprej pa je poudarek na državljskih pravicah, ki jih uresničujejo s pomočjo identifikacije in odstranitve ovir (kar pelje k polni participaciji in enakosti v družbi), preprečevanja diskriminacije na podlagi ovire in boja proti njej, promocije enakosti med fanti in dekleti, ženskami

in moškimi z ovirami (Swedish disability policy 2006). Cilj take politike je, da bo podpora ljudem z ovirami integrirana v švedsko družbo nasploh in da ne bo ostala izoliran del zdravstvenega in socialnega varstva. Tako bo podpora ljudem z ovirami postala sestavni del vsega političnega odločanja in vseh javnih aktivnosti. Že od leta 1960 je cilj švedske politike omogočiti ljudem z ovirami, da živijo običajno življenje. Leta 1962 so vpeljali obvezno osnovno šolanje za otroke z ovirami (150 let pozneje kot za otroke brez ovir). V teh letih so potekala tudi prizadevanja za deinstitutionalizacijo. Zadnje institucije, predvsem za ljudi z intelektualno oviro, so se zaprle v devetdesetih letih prejšnjega stoletja. Leta 1990 je bila sprejeta pomembna reforma, ki je dala ljudem z ovirami pravico do osebnega asistenta. Združeni narodi so leta 1993 razglasili standardna pravila za izenačevanje možnosti invalidov, ki so od tedaj glavno vodilo politike. Ves čas imajo pomembno vlogo uporabniška in invalidska društva, ki so združena pod krovno organizacijo Swedish Disability Federation. Sedaj večina ljudi z ovirami živi v lastnih domovih in večina otrok odrašča v svoji družini, obiskuje redno osnovno šolo, še vedno pa je nekaj posebnih šol za otroke s senzornimi in intelektualnimi ovirami. Nezaposlenost je med ljudmi z ovirami večja kot pri ljudeh brez ovir (*ibid.*).

Javna podpora ljudem z ovirami je organizirana na ravni države, deželnih svetov in občin. Vlada in parlament dajeta vodila za izvajanje politike skozi zakonodajo. Vladne agencije so odgovorne za posamezne resorje (izobraževanje, zdravje, zaposlovanje), skrbijo za razvoj in zagotavljajo sodelovanje z lokalno politiko. Glavni poudarek javne uprave je na lokalni ravni. Dvajset deželnih svetov je odgovornih za zdravje in zdravstveno oskrbo, kar zajema tudi rehabilitacijo,

habilitacijo, tehnologijo za pomoč, prevajalsko službo za ljudi s senzornimi ovirami in zobno nego za določene skupine. Dvesto devetdeset občin je odgovornih za izobraževanje, socialne storitve, socialno varnost in javni transport za vsakega posameznika z oviro. Ob finančni pomoči države so občine odgovorne tudi za izvajanje storitev, ki omogočajo ljudem z ovirami, da živijo bolj neodvisno in aktivno življenje – osebno asistenco, osebne zagovornike, lokalni transport, sredstva za prilagoditev doma ali osebnega vozila. Država poskuša prek agencij za zaposlovanje omogočiti ljudem, da lažje najdejo službo in jo obdržijo. V lasti ima podjetje Samhall AB, ki zagotavlja zaposlitev za ljudi z ovirami, ki ne morejo najti ali obdržati zaposlitve na odprtem trgu (oblika zaščitene zaposlitve). Delodajalci so upravičeni do subvencij za plače. Na podlagi socialnega zavarovanja zagotavlja država ljudem z ovirami različne socialne prejemke, ki jim omogočajo, da si zagotovijo lastno podporo in pokrijejo dodatne stroške zaradi ovire (*ibid.*).

Posebnost švedske zakonodaje je v tem, da zagotavlja le krovne zakone. Tisti, ki so odgovorni za izvajanje aktivnosti (občine, deželni sveti), pa imajo precejšno svobodo. Aktivnosti lahko oblikujejo v skladu s svojimi interpretacijami teh direktiv in sami določajo višino davkov za svoje občane. To pomeni, da so lahko storitve in načini izvajanja storitev v občinah precej različni. Pomembnejša antidiskriminacijska zakonodaja je zajeta v Zakonu o prepovedi diskriminacije na delu za ljudi z ovirami (Prohibition of Discrimination in Working Life of People with Disability Act 1999), Zakonu o enakem obravnavanju študentov na univerzah (Act on Equal Treatment of Students at Universities 2001) in Zakonu o prepovedi diskriminacije (Prohibition of Discrimination Act 2003). Pomembnejši zakoni, ki opredeljujejo pravice, so Zakon o prostorskem načrtovanju in gradnji (The Planning and Building Act 1997), Zakon o socialnih storitvah (Social Services Act 2001) in Zakon o podpori in storitvah za ljudi z ovirami (Act Concerning Support for Persons with Certain Functional Impairments 1994).

Cilj švedske zaposlitvene politike je »zaposlitev za vse«; osredotočena je na pospeševanje delovnih priložnosti za ljudi z ovirami na odprtem trgu dela in na ustvarjanje zaposlitvenih priložnosti za tiste, ki ne zmorejo obdržati zaposlitve. Nimajo kvotnega sistema. Pomembna zakona, ki urejata to področje, sta Zakon o delovnem okolju

(The Work Environment Act 1977) in Zakon o zaščiti zaposlitve (Act on Security of Employment 1996). Delodajalec mora prilagoditi delovne pogoje fizičnim ali psihičnim potrebam delavke ali delavca. Ljudje z ovirami imajo pravico do podpore agencije za zaposlovanje. Obstajajo pa tudi posebne spodbude, da oseba z oviro dobi in obdrži delo. Med pomembnejšimi so subvencija plače, storitev podporne zaposlitve in prejemanje nepovratnih sredstev za ljudi z ovirami, ki se samozaposlijo v svojem podjetju (Council of Europe Publishing 2003).

ZGODBA O ASTRID

V nadaljevanju je opisana sicer izmišljena, vendar v okviru institucionalne skrbi švedske države mogoča življenjska pot odraslih ljudi z intelektualno oviro. Zgodba je namenjena temu, da prikažemo raznolikost socialnih storitev in drugih možnosti, ki so ljudem na voljo. Prikazano je, kaj država zagotavlja odrasli posameznici z zmerno intelektualno oviro (v nadaljevanju Astrid), ki v današnjem času živi nekje v Stockholmu in si oblikuje življenje po svojih željah, inspiracijah in vizijah. Zgodba je nastala na podlagi obiskov avtorice članka v različnih organizacijah, ki na Švedskem zagotavljajo podporo ljudem z ovirami in izvajajo socialne in druge storitve za ljudi z ovirami. Avtorica je bila na Švedskem spomladi leta 2006 v okviru programa Leonardo da Vinci v organizaciji Fakultete za socialno delo v Ljubljani.

Astrid je v zgodnjih dvajsetih letih. Končala je formalno izobraževanje (osnovno in srednjo šolo s prilagojenim programom) in je v obdobju, ko stopa v odraslost. Poglavitna vprašanja v tem obdobju življenja so zlasti, kje in kako bo samostojno zaživela ter kaj bo delala. Socialne storitve organizira in izvaja občina; prav tako pomembno pa lahko vplivajo na njen vsakdan storitve, ki jih organizirajo in izvajajo deželni sveti in država. Astrid je vključena v habilitacijski proces že od otroštva. Na območju stockholmskega deželnega sveta je 15 centrov za habilitacijo, ki so povezani v organizacijo Habilitation Services. Avtorica je obiskala center v Nacka Sjukhus.

Habilitacijski proces poteka znotraj zdravstvenega in socialnega sistema. Vanj se vključujejo ljudje z ovirami, izvajajo pa ga strokovni timi za otroke in strokovni timi za odrasle. Pravica do habilitacije pripada ljudem z ovirami v vseh

življenjskih obdobjih. Gre za pravico do kontinuirane strokovne obravnave, ki se izvaja v skupnosti. Storitve je za uporabnike brezplačna, namenjena je posameznici, posamezniku in njeni, njegovi družini, kadar izrazijo potrebo po sodelovanju z neposrednim okoljem. V timu za odrasle sodelujejo socialni delavec, psiholog, delovni terapevt, fizioterapevt in logoped. Metode dela vključujejo kombinacijo medicinskih, psiholoških, socialnih in pedagoških pristopov, ki zagotavljajo celostno strokovno obravnavo. Socialni delavec ima pomembno vlogo pri obravnavi družine, psiholog je bolj usmerjen na posameznico ali posameznika, delovni terapevt predpiše individualne pripomočke in opremo zanj ali zanj osebno, za dom, za delovno okolje ali šolo in za transport. Storitve izvajajo zvečine v okolju posameznice ali posameznika, zelo malo storitev v rehabilitacijskem centru. Rehabilitacija pomaga odraslim, da razvijejo motorične, psihološke, jezikovne in socialne spretnosti ter komunikacijo tako, da lahko izvajajo dnevne aktivnosti in zavzamejo svoje mesto v skupnosti (Handikapp & Habilitering 2007). V okviru rehabilitacije je na voljo tudi terapija, testiranje in privajanje na novo opremo (ortopedski pripomočki, kot so ortoze in proteze), svetovanje za prilagoditve okolja, informacije o posameznih vrstah ovir, podporno svetovanje, informacije o drugih skupnostnih storitvah in pomoč pri sodelovanju z drugimi institucijami (občina, služba, šola, zdravstvo). Za družine zagotavljajo informacije o oviri in njenem učinku na vsakodnevno življenje, podporno svetovanje, izobraževanje za starše in sorodnike in informacije o drugih storitvah in organizacijah (*ibid.*).

S pomočjo teh storitev ima Astrid zagotovljeno kontinuirano strokovno obravnavo, kadar jo potrebuje in izrazi potrebo po tem. Astrid je na podlagi ugotovljene zmerne intelektualne ovire pridobila status po Zakonu o podpori in storitvah za ljudi z ovirami (Act Concerning Support and Services for Persons with Certain Functional Impairments 1994) (v nadaljevanju: Zakon o podpori in storitvah).

Zakon o podpori in storitvah zagotavlja ljudem z večjimi funkcionalnimi ovirami več priložnosti za uresničevanje načela neodvisnega življenja in enake bivalne pogoje kot za ljudi brez ovir in polno participacijo v skupnosti. Upravičenci po tem zakonu so ljudje z intelektualno oviro, ljudje z avtizmom ali avtizmom podobnimi stanji, ljudje s pomembno trajno intelektualno oviro po

poškodbi možganov v odrasli dobi, ki je nastala z zunanjim vzrokom ali po bolezni, ljudje z drugimi obsežnimi, trajnimi fizičnimi ali psihičnimi ovirami, ki niso posledica normalnega staranja, če povzročajo veliko oviro za vsakdanje delovanje in posledično zahtevajo veliko podpore in storitev. V zakonu so zapisane običajne pravice, pa tudi posebne storitve, ki niso dostopne državljanom brez ovir. Posebne storitve so svetovanje in druga podpora, ki zahteva specifično znanje o problemih in pogojih življenja, ki jih imajo ljudje z obsežno oviro, osebni asistent ali finančna pomoč, ki presega tisto, ki je zagotovljena v okviru Zakona o osebni asistenci iz leta 1993 (Assistance Benefit Act 1993), asistenca ob posebnih priložnostih (sprehodi, obiski kulturnih prireditev, rekreacije), osebni kontakt (družabništvo), počitek na domu ob pomoči, kratko bivanje izven doma, kratko obdobje varstva izven doma za otroka, ki je starejši od 12 let, rejništvo in nastanitev za otroke in mlade, ki ne morejo živeti doma, nastanitev s posebnimi storitvami ali drugače posebno oblikovana nastanitev za odrasle in dnevne aktivnosti za ljudi v delovni dobi, ki nimajo zaposlitve in niso vključeni v usposabljanje (Act Concerning Support and Services for Persons with Certain Functional Impairments 1994).

V občini, kjer živi Astrid, je za to, da so ji zagotovljene pravice iz tega zakona, zadolžen uradnik za podporo in storitve (*LSS Officer*), ki pomaga pri odločanju, katere storitve lahko izkoristi in kako. Uradnik za podporo in storitve je strokovni delavec na občini, ki zagotavlja, da so storitve prilagojene njenim potrebam in v skladu z njenimi željami.

Na Švedskem mladi ljudje zgodaj zapustijo matično družino in samostojno zaživijo. Tudi za mlade ljudi z intelektualno oviro je nekaj običajnega, da v zgodnjih dvajsetih letih starosti zapustijo dom in se naselijo v eni izmed namestitev, ki sodi v okvir storitev bivanja. Avtorica je obiskala zasebno podjetje Carema the Orchid, ki izvaja storitev bivanja v Stockholmu in njegovi okolici in upravlja 85 stanovanjskih hiš. Ena od teh je Silverdale v predmestju Stockholma. Storitve bivanja je novost, ki je bila uvedena z zakonom o podpori in storitvah. Pred tem so ljudje bivali v stanovanjskih skupnostih, kjer so imeli svoje sobe, delili pa so si skupne prostore in gospodinjstvo.

Astrid s starši in uradnikom za podporo in storitve obišče hišo Silverdale v predmestju,

iz katerega izhaja. Želi ostati povezana s svojo soseščino, da bo lahko v stiku s svojci, prijatelji in znanci. V stanovanjski hiši je sedem stanovanj. Astrid bo tu imela sobo, kuhinjo, kopalnico in dnevni prostor. Stanovanje bo lahko opremila s svojo opremo in pohištvo. V hiši so tudi skupni prostori – kuhinja, dnevni prostor, vrt, pralnica, prostor za osebje in podobno. Kdor želi, si lahko uredi majhen vrt. Večina stanovalcev je čez dan vključena v dnevne centre, kjer imajo tudi kosilo. V hiši je šest zaposlenih delavk in delavcev, kar omogoča štiriindvajseturno pokritost. Prosti čas stanovalci preživljajo različno, nekateri se vključijo v bolj organizirane oblike (v okviru društev, lokalnih skupnosti), drugi individualno. Osebje v Silverdalu za ljudi z intelektualno oviro opravlja storitve namestitve in bivanja (Carema 2006), strokovna obravnava pa je na voljo v drugih službah (habilitacijski centri, strokovne službe v lokalnih skupnostih). Astrid razmišlja o delu dneva, ki ga želi zapolniti z delovno aktivnostjo, po tišem razmišlja tudi o zaposlitvi. S starši in uradnikom se pogovarja o možnostih, ki so na voljo v bližini. Starši so previdni, razmišljajo o vidikih varnosti, o transportu, o morebitnih nepredvidljivih situacijah, v katerih se bo znašla. Uradnik za podporo in storitve zato predlaga ogled tradicionalno usmerjenega dnevnega centra. Gredo na obisk v dnevni center Vasterbroplans, ki ga financira občina in izvaja storitev dnevnih aktivnosti, kot jih opredeljuje zakon o podpori in storitvah.

To je dnevni center, ki je od Silverdala oddaljen nekaj postaj podzemne železnice. Uporabniki, ki niso samostojni v prometu, lahko uporabijo poseben prevoz. Center vključuje enaintrideset uporabnic in uporabnikov, starih od dvaindvajset do šestinšestdeset let. Nekateri imajo težjo gibalno oviro. V centru uporabnike in uporabnice spremljajo osebni asistenti, do katerih so uporabniki upravičeni po reformi dodatne podpore ljudem z ovirami od leta 1990 (Swedish Disability Policy 2006); osebni asistenti niso zaposleni v centru. Zaposlenih je trinajst negovalk in negovalcev, delovna terapevtka, pedagog, vodja centra in njena pomočnica. Center se nahaja v občinski hiši, za vstop v stavbo je treba pozvoniti, vrata odklene osebje. Obsega dve nadstropji, prostori so opremljeni s stropnimi dvigali. Veliko je namenskih prostorov (za sproščanje, bazen s kroglicami, prostor za čiščenje vozičkov, kuhinja za malico, kuhinja za peko, računalniška soba,

telovadnica, prostor za umirjanje, prostor za taktilno masažo), po hodnikih je veliko sprostitev kotičkov, opremljeni so z različnimi taktilnimi in vizualnimi stimulansi, informacije po prostorih so v piktogramski obliki, veliko je kognitivnih pomagal. Osebje je na vidnih mestih v centru nalepilo v premislek tole: »Kaj naj delam? S kom naj delam? Kako dolgo naj to delam?« Sestavljenih je sedem skupin. V ateljeju slikajo, razstavljajo, obiskujejo razstave in muzeje. V drugi skupini pečejo kolačke in pripravljajo solate, kar potem prodajajo uradnikom v sosednji občinski zgradbi v času njihovega odmora. Čez poletje, ko so uradniki na počitnicah, ta skupina izposoja ležalnike na plaži. Časopisna skupina pripravlja in izdaja časopis (petkrat na leto), vsak teden pa pripravijo jedilnike in urnike za center. Pisarniška skupina deli pošto po centru, skrbi za perilo centra (kuhinjski tekstil in brisače za taktilno masažo), dnevno nakupuje mleko in sadje, pripravi kavo, sortira odpadke, za občinske uradnike strojno uniči dokumente. Računalniška skupina preživi več časa v računalniški sobi, zlasti na internetu, in tesno sodeluje s časopišno skupino. V drugi skupini se med tednom usposablja za samostojno življenje v satelitskem stanovanju, pred vikendom pa ga pripravijo za oddajo, ker med soboto in nedeljo deluje kot turistično stanovanje za ljudi z ovirami, ki si želijo preživeti vikend v Stockholmu. Dvakrat tedensko vrtnarijo v parku. Uporabnice in uporabniki v centru ne dobivajo plačila, dobivajo pa nagrado za vsako uro prisotnosti (šest in pol švedske krone na uro), kar ravno zadostuje za poravnavo stroška kosila, ki ga morajo plačati sami. Center je izrazito terapevtsko in pedagoško orientiran s poudarkom na skrbi in varnosti, skrbno pa vzdržujejo povezovanje z lokalno skupnostjo.

Astrid ni prepričana, da center odgovarja njeni viziji. Meni, da je poudarek na varnosti večji, kot ga potrebuje, zdi se ji tudi, da bi se bolje počutila v bolj fleksibilni in odprti obliki. Svoje dvome zaupa staršem in uradniku za podporo in storitve, ki jih obvesti, da je v tem okolju na voljo še en dnevni center, ki bo mogoče bližje njeni viziji. Obiščejo občinski dnevni center Glasade Gangen.

V Glasade Gangen so vključeni ljudje z zmereno intelektualno oviro. Nahaja se sredi soseske, v prostorih nekdanje šole. Načrtovani selitvi v skladiščne prostore na obrobje soseske so se uprli z demonstracijami. Ob ustanovitvi so se ljudje ukvarjali predvsem z ročnimi deli, izdelovali

so lutke in kolebnice. Potem je iz sosednjega poslovnega objekta prišla pobuda, da bi kuhali kavo za zaposlene v bližini. Ustanovitelj (občina) je to pobudo zavrnil kot utopično, češ da so uporabnice in uporabniki preveč ovirani za izvajanje te dejavnosti. Uporabnice, uporabniki in njihovi svojci, ljudje, zaposleni v centru, in sosedje so združeni demonstrirali in zahtevali dovoljenje, da odprejo restavracijo. Pridružili so se jim tudi zaposleni iz sosednjega poslovnega objekta, ki so želeli biti v odmoru za malico v bližini delovnega mesta. Na ravni države so naposled uspeli, dobili so dovoljenje in denar za opremo. V zgodovini centra Glasade Gangen so ljudje, povezani s centrom, večkrat začutili, da morajo slediti svoji viziji delovanja centra tudi z odkritim nasprotovanjem lokalnim oblastem. Danes je to edinstven kraj na Švedskem, kjer integracija ljudi z intelektualno oviro poteka na drugačen način. Vhod v stavbo je opremljen z oglasnimi sporočili o njihovi dejavnosti, vrata so odprta, prostori se razlikujejo zgolj po dejavnosti, ki se tam opravlja (kavni bar, kuhinje, shrambe, jedilnica, konferenčna soba in podobno). Z dejavnostmi, namenjenimi javnosti in soseski, vabijo ljudi v svoje prostore in se s tem odpirajo navzven. Imajo restavracijo, kjer pripravljajo kavo, kolače, kosila – petinštirideset obrokov za sebe in šestnajst za zunanje stranke –, čokoladnico s prodajalno čokoladnih bombonov, organizirajo konference za zunanje naročnike (oddajajo konferenčno sobo in poskrbijo za postrežbo med odmori). V skupnosti imajo še kavni bar v bližnjem domu za ostarele, pet uporabnikov dela z individualizirano podporo v trgovskem centru, sedem mlajših uporabnikov s pomočjo dveh zaposlenih skrbi za stanovanja starih ljudi (opravljajo manjša vzdrževalna dela, izvajajo selitve, hodijo v trgovino in podobno). V center je vključenih šestinštirideset uporabnic in uporabnikov, starih od dvaindvajset do dvainsedemdeset let. Enako kot v prejšnjem centru je tudi tu nagrada za uro prisotnosti šest in pol švedske krone in vsi so prepričani, da je to odločno premalo. Enkrat na teden prihaja v Glasade Gangen zunanji zagovornik in ima z uporabnicami in uporabniki sestanek. Zapisnik sestanka redno obravnavajo na sestankih vodstva dnevnega centra, kjer je vedno navzoč predstavnik uporabnic in uporabnikov, da zastopa njihove interese. Glasade Gangen je izredno dobro povezan z neposredno okolico in izrazito socialno naravnano.

Ker je Astrid na sestanku z uradnikom za podporo in storitve neodločna, ji ta svetuje, naj se posvetuje še z drugimi. S tem želi doseči, da se bo Astrid odločila čim bolj samostojno in informirano. Astrid se vrne v šolo, v katero je bila vključena do pred kratkim, in išče nasvet pri bivših učiteljih in sošolcih, ki jo poznajo in ki jim zaupa. Astrid se po premisleku in posvetovanjih poskusno vključi v Glasade Gangen. V prvem mesecu si lahko premisli, tako ji je zagotovljena informirana izbira. Med vključitvijo v Glasade Gangen pridobiva spretnosti v gospodinjstvih opravilih, zdaj obvlada že celo vrsto kuharskih aktivnosti. V stiku s strankami pri delu v restavraciji je čedalje bolj suverena. Občuti pa pomanjkanje znanja. Ima priložnost nadaljevati šolanje vključiti se v izobraževanje, ki je namenjeno dopolnjevanju znanja, ki ga je pridobila v posebnem izobraževalnem sistemu.

Na Švedskem se zavedajo, da veliko ljudi z ovirami ni pridobilo dovolj dobre izobrazbe med svojim rednim, segregiranim izobraževanjem. Zanje so sedaj zagotovljene priložnosti, da sodelujejo v različnih oblikah izobraževanja za odrasle. Te oblike so izobraževanje za odrasle, ki ga izvajajo občine, izobraževanja, namenjena posebej odraslim ljudem z intelektualno oviro, in izobraževanja, ki jih izvajajo zveze za izobraževanje odraslih in ljudske višje šole. V času izobraževanja imajo ljudje z ovirami pravico do osebnih asistentov (Council of Europe Publishing 2003). Glavni namen je premostiti primanjkljaj znanja in zagotoviti pravico do primerne izobrazbe.

Po teh novih znanjih, izkušnjah in pridobljeni samozavesti Astrid prepriča starše, da je pripravljena za korak naprej. Želi v običajno okolje. Glasade Gangen ji nekoliko približa običajno življenje, vendar je še vedno segregirano. Uradnik za podporo in storitve ji predstavi novo možnost, drugačno socialno storitev.

Zasebno podjetje Misa v Stockholmu se ukvarja z razvojem metode podporne zaposlitve za ljudi z zmerno intelektualno oviro in z organizacijo individualne podpore posameznici, posamezniku na delu. Lastnikova ideja je, da so lahko vsi ljudje ne glede na vrsto in obseg ovire vključeni v delo v običajnem okolju, če imajo potrebno podporo. Storitve so namenjene upravičencem po zakonu o podpori in storitvah. Podjetje ima šestdeset zaposlenih, ki podpirajo sto šestdeset uporabnic in uporabnikov. V podjetju so zaposleni vodje enot, delovni svetovalci, delovni mentorji in delovni

asistenti. Gre za integracijo na običajna delovna mesta z zagotovljeno varnostjo prek socialnega sistema, se pravi, da uporabniki ne stopijo na trg dela. Delo, ki ga opravljajo, ni plačano, tudi v obliki nagrade ne. Cilj je socialno vključevanje ljudi v običajna delovna okolja. Delavci najprej spoznajo uporabnico ali uporabnika (interese, sposobnosti, želje), nato pa zanj, zanjo v skladu z izraženimi interesi organizirajo delovno izkušnjo na konkretnem delovnem mestu (na primer v restavraciji, v vrtnariji, v knjižnici in podobno). Tretja stopnja je, da zanj, zanjo poiščejo primerno delo, in četrta, da se to delo spremeni v pravo službo (kar se za zdaj sicer zgodi zelo redko). Njihove stranke oziroma plačniki storitev so upravni organi (občine in enote socialnega varovanja), ki plačujejo storitve tudi tedaj, ko je uporabnica ali uporabnik v dnevnem centru. Za vsako uporabnico ali uporabnika tečejo individualna pogajanja o obsegu potrebne storitve in o njenem plačilu. Storitve so, kar zadeva plačilo in status, izenačene s storitvami dnevnega centra. Delovna mesta iščejo individualno glede na izražene vizije in potrebe posameznikov. Ko so ugotovljeni posameznikovi interesi, delovni svetovalec pregleda oglase in pokliče v organizacijo. Predstavi dejavnost Mise in pove, da je kandidat pripravljen opravljati tudi dela, ki so manj zahtevna, včasih družbeno manj vrednotena in da za to ni potrebno plačilo. V tem razmerju je problematično to, da je prispevek delodajalca zelo majhen (delodajalec ne plačuje delavca, za usposabljanje skrbijo delovni mentorji Mise, delodajalec ne prevzame nobene odgovornosti). Problema, da ne gre za pravo delo, se v Misi zavedajo in so prepričani, da se bo situacija z družbenim razvojem izboljšala, sedaj pa so osredotočeni na širitev in popularizacijo metode. Med delovnimi mesti so knjižnica, pisarna, enota za pakiranje, časopisno podjetje, tekstilna delavnica, muzej, strojnica na ladji, vrtec, glasbena trgovina, radio postaja, restavracija, arhiv, gasilska postaja. Misa je socialno in delovno usmerjena. Sodelovanje z uporabnico oziroma uporabnikom poteka večino časa izven prostorov ustanove in tudi izven določenega delovnega časa. Cilj dejavnosti je pridobiti znanje o posameznikovih interesih in sposobnostih, preskusiti posameznikov način napredovanja po njegovem lastnem ritmu, pravo delo s podporo po metodi ISA, končni cilj pa je pridobiti in obdržati pravo plačano zaposlitev. ISA metoda podporne zaposlitve zajema individualno izbrano delovno

mesto in učenje delovnih nalog ob pomoči oseba; zagotovijo tudi popolno podporo, kadar je potrebna. Gre za resnične naloge in pravo delo, pomembno je dobro ujemanje posameznika z delovnim mestom; s tem uresničujejo načelo, da je pomembno sodelovati v delovnem življenju. (Misa 2006.)

Po treh mesecih vključitve v Misi ima Astrid sestanek z delovnim mentorjem, starši in uradnikom za podporo in storitve, skupaj se odločajo, kako naprej. V Misi Astrid uporablja veliko sistemov podpore, ki so značilni za podporno zaposlitev. Ker pa je sedaj že zelo blizu pravega dela, prave službe, razmišlja o tem, kakšne prednosti in slabosti ima njen sedanj položaj in kako bi bilo, če bi bila res zaposlena. Uradnik za podporo in storitve ugotovi, da v socialnem sistemu ni več storitev, ki bi jo lahko podprle pri njenem prizadevanju, da bi živela čim bolj običajno življenje, in jo usmeri na svetovanje v državno agencijo za zaposlovanje, katere del je zaposlitvena agencija za ljudi z ovirami. V takem obsegu, da imajo ločen oddelek in prostore, so organizirani samo v Stockholmu, drugje po Švedskem so strokovnjaki za zaposlovanje ljudi z ovirami zaposleni na običajnih agencijah za zaposlovanje.

V državni agenciji za zaposlovanje imajo oddelek za ljudi z ovirami. Tu je zaposlenih petindvajset strokovnjakov, osem se jih ukvarja s podporno zaposlitvijo, deset pa je svetovalec za skupine. Sodelujejo s srednjimi šolami, posebnimi srednjimi šolami, centri za socialno delo, uradniki za podporo in storitve, občinami, Miso, delodajalci in podjetjem Samhall, ki je v državni lasti in izvaja zaščiteno zaposlitev za ljudi z ovirami. Storitve je namenjena mladim z različnimi ovirami, ki sami ne morejo najti službe ali jo obdržati. Približno petina njihovih uporabnikov ima intelektualno oviro, večinoma gre za ljudi z lažjo intelektualno oviro, sodelujejo pa tudi s posamezniki, ki imajo zmerno intelektualno oviro. Sodelovanje se začne z vpisom v sistem, pomemben je prvi intervju, na katerem sta navzoča dva strokovnjaka za zaposlovanje in kjer opredelijo nadaljnje aktivnosti. Uporabnice in uporabnike lahko usmerijo v socialne storitve (dnevni centri, Misa) ali na trg dela (zaposlitev s subvencijo plače, podporna zaposlitev, zaščitna zaposlitev v podjetju Samhall). Za uporabnike izvajajo skupinske aktivnosti (učenje uporabe baze zaposlitev, informiranje o stanju na trgu dela, učenje pisanja prošenj in življenjepisov in

podobno) ali jih napotijo na izobraževanje. Sledi individualno iskanje dela, pri čemer izhajajo iz potreb uporabnikov. Pomembno je, kje živijo, kakšne so možnosti za prevoz do delovnega mesta, kakšna so njihova znanja, spretnosti in izkušnje, želje in vizije. Zaposlitvi sledi obdobje usposabljanja, ob koncu katerega se lahko delodajalec in uporabnik odločita, ali bosta sodelovala naprej. Za delodajalca je spodbuda subvencija plače in strokovna podpora zaposlitvene agencije. Uporabnice, uporabniki v tem času prejemajo dohodek, ki je lahko kombinacija različnih prejemkov (osebni dohodek iz delovnega razmerja, subvencija plače, socialni prejemki, prejemki po zakonu o podpori in storitvah). V podporno zaposlitev usmerijo ljudi, ki so pri iskanju dela že dlje časa neuspešni in imajo več ovir kot večina. Dalj časa jih spoznavajo, tudi na neformalne načine, nato jim agencija poišče delovno mesto. Delovni mentor gre najprej sam v delovno okolje, da spozna naloge in ljudi ter oceni, ali je pripravljeno za sprejem posameznika z oviro. Nekaj časa delata skupaj, vendar ne več kot šest mesecev, tudi potem pa delovni mentor ostane v tesnem stiku z delodajalcem. Eno leto še načrtovano spremlja osebo z ovirami, pozneje pa le, če uporabnik ali delodajalec izrazi tako potrebo.

Astrid je sedaj na razpotju, razmišlja o zaščitni in podporni zaposlitvi. Ogleda si državno podjetje Samhall AB, kjer ji ponudijo poskusno delo, po preteku katerega se bosta obe strani odločili, ali imajo skupne točke, na katerih bi lahko gradili za obe strani zadovoljujoč odnos.

Na Švedskem so varovano, zaščiteno zaposlitev v različnih oblikah vpeljali že leta 1960. Podjetje Samhall AB ima približno 200 enot po Švedskem, kjer se ukvarjajo z različnimi dejavnostmi (restavracije, montažne delavnice, distribucija pošte in drugo). Leta 2002 je bilo v podjetju zaposlenih več kot štiriindvajset tisoč ljudi. Približno desetina zaposlenih je intelektualno ovirana. Gre za prave službe, ljudje so zaposleni in prejemajo mesečni prejemek. Ta je kombinacija osebnega dohodka, ki izhaja iz delovnega razmerja, in socialnih prejemkov, deleži pa so odvisni od tega, koliko časa delajo (od dve do osem ur dnevno). Zaposlitev v podjetju Samhall je stigmatizirana, saj gre za segregiran sistem zaščitene zaposlitve. Zato je vloženih veliko naporov, da bi sistem postal bolj prehodni in bolj vključen na običajni trg dela.

SKLEPI

Zgodba, ki smo jo navedli kot ilustracijo možnosti za ljudi z ovirami na Švedskem, je v nekaterih vidikih pretirana, saj ni vzeta iz realnega življenja. Toliko različnih možnosti je na voljo le v velikih občinah, precej rešitev je odvisnih tudi od dobre obveščeniosti in od dobrega sodelovanja z občinskimi oblastmi. Vendar je pomembno, da sistem ponuja različne možnosti in da lahko oseba z ovirami napreduje in izbira. Spodbudno je tudi to, da je sistem širok in prehodni. Oseba se odloči sama, ne njeni starši ali skrbniki, veliko skrbi je posvečene temu, da preverijo njene želje. Ima priložnost za napredovanje in za dokazovanje, hkrati pa se lahko vedno tudi vrne v bolj zaščitene in nadzorovane oblike namestitve in dela.

Strokovno obravnavo na Švedskem zagotavljajo strokovne službe v deželnih svetih in občinah. Tako organizirana strokovna podpora (neodvisna, vendar v sodelovanju) preprečuje, da bi en sam strokovni delavec v ustanovi obravnaval prevelik del uporabnikovega življenja in omogoča službam, da se usmerijo samo na kakovostno izvajanje svojih storitev. Švedske socialne storitve so ozko usmerjene in specializirane, ne trudijo se biti vseobsegajoče. Oseba se lahko po potrebah obrača na različne strokovnjake. Storitve bivanja in namestitve in storitve dnevnih aktivnosti in zaposlitve so organizacijsko in izvajalsko ločene; tako sta domača in delovna sfera ločeni, ne morejo vse aktivnosti izvajati v isti ustanovi; morebitne težave pri bivanju tako ne vplivajo na obravnavo na delovnem mestu. Vztrajajo pri majhnih službah oziroma majhnih organizacijskih enotah, ki so dobro zastopane v lokalnem okolju. S tem imajo ljudje več možnosti, da ostanejo v okolju, ki ga poznajo in katerega del so. Dobro je razvit zasebni sektor, ki dopolnjuje izbiro. Ker imajo občine precej svobode pri oblikovanju socialnih služb, so lahko te službe dokaj raznolike, čeprav imajo enaka izhodišča. Raznolikost služb in storitev zagotavlja odraslim ljudem z intelektualno oviro več izbir. Izbira je praviloma informirana, saj imajo ljudje možnost ogledov in poskusnih sprejemov. Omogočeni so tudi prehodi in kombinacije med socialnim in zaposlitvenim sistemom v obe smeri (Samhall za delavce, ki odidejo v običajne zaposlitve, še eno leto jamči, da se lahko vrnejo v zaščiteno zaposlitev, če jim na odprtem trgu dela ne bo uspelo). Napredovanje spodbujajo tako, da je vedno odprta pot nazaj in s tem zagotovljena

socialna varnost, tveganje pa manjše. Menjavanje storitev in prehajanje med sistemi postaja na Švedskem za ljudi z intelektualno oviro nekaj podobno običajnega, kot je zamenjava službe za ljudi brez ovir. Ne predpostavljajo, da je ena storitev primer- na za celo življenje in za vsa življenjska obdobja, ampak upoštevajo potrebo po napredovanju in dejstvo, da imajo ljudje različne potrebe in želje v različnih življenjskih obdobjih.

Irena Ceglar

VIRI

- Act Concerning Support for Persons with Certain Functional Impairments (1994). [Http://www.independentliving.org/docs3/englss.html](http://www.independentliving.org/docs3/englss.html) (3. 5. 2007).
- Act on Equal Treatment of Students at Universities (2001). [Http://www.homo.se/o.o.i.s/1553](http://www.homo.se/o.o.i.s/1553) (15. 3. 2007).
- Act on Security of Employment (1996). [Http://www.lo.se/home/lo/home.nsf/unidView/2E26ABDF3BEA6D8BC1256E510039774B](http://www.lo.se/home/lo/home.nsf/unidView/2E26ABDF3BEA6D8BC1256E510039774B) (26. 7. 2007).
- Assistance Benefit Act (1993). [Http://www.socialstyrelsen.se/NR/rdonlyres/B6689B8E-860D-4DA1-AD15-C79E9766E574/5787/200611430.pdf](http://www.socialstyrelsen.se/NR/rdonlyres/B6689B8E-860D-4DA1-AD15-C79E9766E574/5787/200611430.pdf) (6. 5. 2007).
- Carema (2006). [Http://www.carema.se/topmenyenglish/communitycare/caremamodelbrynas.4.7e87e35a108e7593e71800011215.html](http://www.carema.se/topmenyenglish/communitycare/caremamodelbrynas.4.7e87e35a108e7593e71800011215.html) (12. 6. 2006).
- Council of Europe Publishing (2003), *Rehabilitation and Integration of People with Disabilities: Policy and Legislation*. Germany: Council of Europe Publishing (sedma izdaja).
- From Patient to Citizen (2000). [Http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/02/46/20/b79f2575.pdf](http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/02/46/20/b79f2575.pdf) (2. 6. 2007)
- Handikapp & Habilitering (2007). [Http://www.hu.sll.se/gn/export/download/HAB_broschyer/habilitering_engelska.pdf](http://www.hu.sll.se/gn/export/download/HAB_broschyer/habilitering_engelska.pdf) (15. 3. 2007).
- Misa (2006). [Http://www.misa.se](http://www.misa.se) (3. 5. 2007).
- Mittler P. (2003), Meeting the Needs of People with an Intellectual Disability: International Perspectives. V: Herr S., Gostin L. O., Koh H. H. (ur.), *The Human Rights of Persons with Intellectual Disabilities*. Oxford: Oxford University Press (25-48).
- Prohibition of Discrimination Act (2003). [Http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/03/07/73/c6e1d81e.pdf](http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/03/07/73/c6e1d81e.pdf) (17. 3. 2007).
- Prohibition of Discrimination in Working Life of People with Disability Act (1999). [Http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/01/99/59/827e1939.pdf](http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/01/99/59/827e1939.pdf) (12. 3. 2007).
- Social Services Act (2001). [Http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/04/34/02/9d488738.pdf](http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/04/34/02/9d488738.pdf) (17. 3. 2007).
- Swedish disability policy (2006). [Http://www.sweden.se/fact_sheets](http://www.sweden.se/fact_sheets) (6. 5. 2007).
- The Planning and Building Act (1997). [Http://www.skipulag.is/focal/webguard.nsf/key2/planning_and_buildingact.html](http://www.skipulag.is/focal/webguard.nsf/key2/planning_and_buildingact.html) (19. 3. 2007).
- The Work Environment Act (1977). [Http://www.av.se/inenglish/lawandjustice/workact](http://www.av.se/inenglish/lawandjustice/workact) (6. 5. 2007).